

Elvyra Teresė Petraitienė

PAŽADINTAS
MERKINĖS MOLIS

Varėnos rajono savivaldybė

Kaunas 2011

UDK 738(474.5)(084)
Pe227

Pagrindinis rėmėjas:

Varėnos rajono savivaldybė

Rėmėjai:

VšĮ “Vienaragių šilas”, www.vienaragiusilas.lt
Įlankos sodyba, Molėtų r., www.ilankossodyba.lt
Audronė ir Leonas Glinskiai
Inija ir Jonas Trinkūnai

ISBN 978-609-454-000-4

© Elvyra Teresė Petraitienė, 2011

© Varėnos rajono savivaldybė, 2011

Elvyra Teresė Petraitienė

Gimė 1940 m. Keramiką studijavo LVDI. Specialybės mokėsi pas Joną Mikėną, Mykolą Vrubliauską, Juozą Adomoni. Parodose dalyvauja nuo 1970 m. Nuo 1980 m. priklauso LDS. Dirbo monumetaliosios, šiuo metu - autorinės keramikos srityje. Gyvena Varėnos r., Maksimonių k., „Vienaragių šilo“ sodyboje, netoli Merkinės.

Interjero darbų yra Pamaskvėje, Glazove (Uralas), Baku, Narvoje, Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Pasvalyje, Rokiškyje, Dovai-nonyse, Juodupėje, Pakruojyje, Radviliškyje, Alytuje, Šakiuose, Palangoje. Nuo 1993 iki 1998 m. surengtos 7 autorinės parodos Langedoke, Prancūzijoje, 1995, 1998, 2004 m. - Merkinės informacijos centre, 2010 m. - Vilniuje, Gobis/lauko ekspozicijoje.

Kalnų atmintis (fragmentas), h 92 cm

Elvyra Teresė Petraitienė

Born in 1940. Studied ceramics at Lithuanian State Institute of Fine Arts. Was taught by Jonas Mikėnas, Mykolas Vrubliauskas, Juozas Adomonis. Has been participating in exhibitions since 1970. Since 1980 has been a member of Lithuanian Artists' Union. Worked in the area of monumental ceramics and currently, is working in the field of personal ceramics. Lives in her homestead "Vienaragių šilas" ("Bosage of Unicorns") located in Maksimonys village, Varėna district (near Merkinė).

Interior works can be found in Moscow Oblast, Glazov (the Ural Mountains), Baku, Narva, Vilnius, Kaunas, Panevėžys, Pasvalys, Rokiškis, Dovainonys, Juodupė, Pakruojis, Radviliškis, Alytus, Šakiai and Palanga. During 1993 – 1998 organized 7 solo shows in Languedoc, France, including personal exhibitions in Merkinė Information Centre in 1995, 1998 and 2004, and Vilnius Gallery "Gobis/Lauko Ekspo" in 2010.

Jau dvidešimt metų gyvenu Maksimonyse, Dzūkijoje, buvusiame Šilo kaime, netoli Merkinės miestelio. Aplink plyti pušimis ir kadagiais apaugusios ežeringos Dainavos aukštumų kalvos. Rytinę sodybos pusę juosia aukštas skardis, kurio stačiašlaičio slėnio dugnu teka per žiemą neužšalanti Kempė. Besitraukdami ledynai ir Nemuno potvyniai suformavo šaltiniuotą upelės slėnį. Srauniai tekėdama Kempė lyg ant virvutės suveria visą ežerų virtinę: Pakampį, Balažerį, Dumblių, Neciesą, Neciesėlį ir Giluišį. Surinkusi užutėkių ir iš aukštų skardžių besisunkiantį šaltinių vandenį, akmenuotu rėvos dugnu įpuola į Nemuną. Jos aukštupį puošia plačiašakiai, trijų vyrų vos apkabinami ažuolai. Čia teko matyti juodųjų gandrų, o aukštupyje – garnių ir žalvarnių. Ankstų rytą, tekant saulei, virš Kempės vagos pro tamsius pušų kamienus kyla rausvas rūkas. Kiekvieną rytą per tą rūką iš Pakampio į Balažerį, mojuodamos galingais sparnais skrisdavo gulgės, kol neapsigyveno kormoranai. Treti metai, kai Balažery nebeplaukioja gražuolės gulgės.

Dubaklonuose, kurių dugne spindi gilūs ežerėliai, technikai neprieinamose vietose, išlikę storų, neįsivaizduojamo aukščio pušų ir eglių. Ant plynaukščių miškas sumenkęs, išretintas vėtrų ir žmonių. Savaitgaliais kalnų šlaitais riaumoja keturračiai, žarstydami smėlį ir samanas.

Kartais ilgiuosi savo gimtųjų vietų, kur tebestovi į raudoną sparnuotą puodynę panašus Pumpėnų malūnas. Sausuose Dzūkijos pušynuose ilgiuosi didžiojo močiutės klevo, ūksmingų liepų ir kaštonų pavėsio, po kuriais ir karščiausią dieną žolė būdavo drėgna ir vėsi. Prisimenu rudenįjančios žemės ir seno namo priemenės kvapą. Ilgiuosi kaimynų ir giminių, linksmų ir išdidžių aukštaičių. Karo ir skurdžiais žiaurais pokario metais mačiau jų stiprybę, jutau švelnumą ir meilę. Per metų rūką jau neaiškiai matau jų veidus, o jų skaisčios akys vis taip pat spinduliuoja savo paslaptinę šviesą. Savo šilumą ir meilę jie dovanojo man kaip talismaną, su kuriuo drausiai ėjau

Undinèlè (fragmentas), h 83 cm

per gyvenimą, ir nebuvo naštos, kurios negalėčiau pakelti. Išdrįsiu pacituoti Liudviką Rėzą: „Meilė čia nėra nesuvaldoma aistra, bet tasai pakilus, šventas gamtos jausmas, kuris leidžia nesugadintam žmogui nujausti, kad kažkas aukštesnio ir dieviškesnio glūdi šiame nuostabiame sielos polinkyje. Pati meilė vos turi vardą, – ji dar tebėra toji šventa, žodžiais neišreiškiamo gamtos paslaptis, kurios nekalta širdis nedrįsta ištarti.“ (Rėza, 1958:337)

Norėčiau paaiškinti, kaip mano moliniai balvonėliai tapo senovės lietuvių dievais.

Po 2010 m. Vilniuje „Gobis/Lauko ekspozicijos“ surengtos parodos, internetiniame portale www.alkas.lt pasirodė Inijos Trinkūnienės straipsnis „Pažadintos Deivės“. Pateiksiu jo ištraukas: „Taip, kaip iš gilės išauga ažuolas, taip ir iš žemės tamsos ir dangaus paukščių raibumo atgyja senųjų mūsų dievų pavidalai. Kaip vėlės prabyla iš liepos išdrožtų kanklių balsu, taip ir senieji Dievai siunčia ženklus, kylančius iš žemės gelmių, jos syvų – molio ir smėlio.“

„Elvyros Deivės labai žemiškos, jos tvirtai laikosi įsikibusios žemės mirgėjimų. Nuglostytos, išmargintos vingeliais, taškeliais, jos įkūnija Marijos Gimbutienės aprašytas Didžiąsias Deives. Deivė – Paukštė, Deivė – Saulė, Deivė – Aušrinė. Jos karūnuotos kaip kad karalienės.“

„Ką jūs čia lipdote?“ – paklausėme kartą apsilonkę pas Elvyrą. „Ai, čia tokie balvonėliai“, – atsakė Elvyra. „Taigi čia Deivės!“ – sušukome sykiu su Jonu. Tamsios – kaip Kali ar Durga, žemės juodumo, lietuviškos žemės juodumo. Tai Žemyna. Su varpom, apjuosusiom deivišką stotą. Elvyra ją padovanojo Jonui iššventinimo į Krivius proga. Greitai bus dešimtmetis, kai ji ramiai, patogiai sėdi krėsle, taip kaip senosios Egipto ir graikų deivės, kaip ir lietuviškų liaudies dainų Deivė - mergelė, sėdinti aukso krėsle. Elvyra sugebėjo sujungti tradicinį ir profesionalųjį meną. Tai labai vaisinga dermė. Tai Darna, pažadinusi Deives.“

Man atrodo, kad lietuviai vengė daryti tikroviško žmogaus pavidalo dievų atvaizdus, nors buvo įgudę drožėjai. Tokių išdrožintų kryžių bei triaukščių stogastulpių kaip Lietuvoje, Vakarų Europa neturėjo ir neturi. Į dievus kreipdavosi per tarpininkus: žemę, akmenis, vandenį, ugnį, medžius. Daiktus, kuriuose galėjo būti įsikūnijus dievų dvasia, laikė šventais. Ištos giraitės buvo šventos. Nei akmenų, nei žalčių negarbino, tik gerbė ir globojo kaip dievybių buveinę. Darė tai daug tūkstančių metų iki krikščionybės įvedimo. Bažnyčiose garbinamos ir stebuklingomis laikomos statulos, atgimstant senajai Baltų religijai, paskatino iki šiol simboliškai reikštų idėjų vizualizaciją. Iš seniausių laikų paveldėjome turtingą ir gausią simboliką. Žinant jos kontekstą ir paskirtį, nesunku išžiūrėti religinę prasmę. Neįkainojamas raktas į praeitį yra mūsų dainos, kuriose telpa visas senasis baltų pasaulis, kosmosas ir senieji dievai. Dainas galima vertinti „kaip tam tikrą draustinį, kuriame patikimiausiai ir mažiausiai paliestos išliko daugelis indoeuropiečių epochos liekanų, kurių neteko dauguma mūsų tradicijų“ . (Toporov, 2000; 183)

Merkinės apylinkėse gausu akmens amžiaus stovyklų, randama VII-VIII tūkstantmetyje prieš Kristų gamintų puodų šukių su augalų, vėliau grūsto akmens priemaišomis. Šiose vietose, neolito pirmoje pusėje, formavosi neolito Nemuno kultūra.

Už poros kilometrų nuo mūsų namų, gražiame klonyje prie Straujos, juodosios keramikos meistrai Pranas Giedra, Mikas Miliauskas ir Stasys Mašala dar neseniai savo darbais garsino šį kraštą. Teberūksta Merkinės giriose juodosios keramikos krosnys, jose puodus dega kiti, jaunesni menininkai. Aplinkui ošia girios, kuriose viduramžiais medžiojo karaliai.

Ant aukšto Nemuno kranto, apjuostas sraunios Stangės ir šaltavandienio Merkio, stūkso žilas piliakalnis. Jo paslaptingos šviesos galia ir dzūkų krašto gamtos grožis vilioja menininkus iš visos Lietuvos.

Merkinės paslaptys glūdi giliai po žeme. Ji mažai tyrinėta, kasinėta. Štai stovi sovietmečiu statytas pastatas, kur įsikūrus seniūnija, o po juo – renesansinių rūmų pamatai, rūšiai. Merkinės praeitis mįslinga, kaip vienaragis, besipuikuojantis ant XVI a. didžiojo magistrato antspaudo. Viduramžiais klestėjęs ir Magdeburgo teises turėjęs miestas, po unijos su Lenkija, nuo XVII a. vidurio sumenko. Po gaisrų, maro, karų su Maskva ir Švedija liko tik tai, kas po žeme. Vienintelis dalinai išlikęs mūras, vadinamieji „Vazos namai“, stovi miestelio centre, buvusioje turgaus aikštėje. Viduramžiais jame veikė svečių namai ir pašto stotis. Juose, medžiodamas Merkinėje, apsistodavo Lietuvos ir Lenkijos karalius Vladislovas Vaza, čia jis 1648 metais ir mirė. 1708 metais, per antrąjį karą su švedais tame name buvo apsistojęs rusų caras Petras I. Dabar pastatas išnuomotas privačiam asmeniui, o į Merkinę atvykę turistai veltui klebena užrakintas duris.

Turgaus aikštės vidury ant buvusios miesto rotušės pamatų stovi aptriušusi nedidelė, 1888 metais statyta rusų cerkvė. Tame avariniame pastate, po prarūdijusiu skardiniu stogu sukimšti vertingi ir gausūs eksponatai – Merkinės praeities liudininkai. Gerai išlikęs buvusio magistrato pastato rūšys, kuri galima apžiūrėti.

Iš XVII a. išlikusios turgaus aikštės ėjo kelias į Vilnių, dešiniuoju Nemuno krantu į Nemunaitį, Alytų ir Kauną. Skersai Stangę link Nemuno tiesėsi atskiras kelias, kuriuo galėjai pasiekti Gardiną. Vėlyvaisiais viduramžiais Merkinėje stovėjo du vienuolynai: Jėzuitų ir Dominikonų, veikė keturios katalikų bažnyčios.

Išlikusi XV a. pradžioje Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto statyta gotikinė bažnyčia, po perstatinėjimų ir remontų įgavo barokinę išvaizdą. Spėjama, kad jos požemiuose yra paslėptas Vytauto karstas. 1387 metais Merkinėje lankėsi, o 1418 ir 1419 metais Kalėdas sutiko Lenkijos karalius Jogaila. Bažnyčia, kaip ir daug kur Lietuvoje, pastatyta sunaikintos šventvietės – žinyčios vietoje, kur amžina ugnis kūrenosi ir lietuviai už mirusių kunigaikščių vėles meldėsi.

Vincas Krėvė užrašė padavimą apie jos požemiuose esančius stabus: „Merkinės bažnyčia labai sena... Ji buvo dar tuomet, kai visi žmonės buvo stabmeldžiai. Kai visi žmonės tapo katalikais, tuos dievus išnešė ant kiemo, sudėjo ant didelio laužo ir sudegino. Bet ant rytojaus kunigai, atėję bažnyčion, vėl rado juos, kaip buvo, tose vietose, kur anksčiau stovėjo. Atvažiavo vyskupas... Liepė tuos pagoniškus dievus nunešti rūsin, ten juos sudėti ir užmūryti. Ir po to pagoniški dievai nebegrižo ir nūnai jie ten po altoriumi rūsy tebėra.”

Žmonės lenkiškai kalbančių kunigų buvo bauginami, kad tie pagoniški dievai – tai velniai ir jei jie išeitų, skaudžiai keršytų žmonėms, kad priversti taip ilgai tamsybėje sėdėti.

Jie grįžo ir tyliai klaidžioja tamsiose giriose, apleisti ir benamiai savo tėvynėje.

Per vakaro sutemas, kai vartau netolimame kaime gyvenančio dzūkų poeto Stasio Stacevičiaus eilėraščių knygelę, jie liūdnei žiūri pro lango stiklą savo amžinomis akelėmis. Jų veideliai nulipdyti iš raudono geležingo Merkinės molio, iš kurio dzūkų moterys dar akmens amžiuje lipdė savo gražiuosius puodus. Jų kūneliai nedideli, bet tvirti ir skambantys, išdegti karštose užiančiose liepsnose mano sūnaus Džiugo pušinėmis malkomis kūrenamoje krosnyje.

Tylios ir spindinčios Merkinės naktys. Po baltą mėnesienos rūką tebevaikšto paslaptingas vienaragis, o gal tai tik spindintis Mėnulio ragas slapstosi už tamsių pušų kamienų ir mirga Vakarė žvaigždė danguje.

Sujaudinta kažko, kas seniai pasiliko praeityje arba dar tik šmėkščioja tolimoje ateityje, kartoju Juozo Albino Herbačiausko žodžius: „O Lietuva, Lietuva. Tu dar nežinai, neišmanai, kaip tu dvasiškai turtinga. Kiek tavo gamtoje grožės, o žemėje galybės.“

Vaižgantas, h 32 cm

Žemyna, h 21 cm

Vladislovas Vaza
(fragmentas), h 45 cm

Saulytė (fragmentas), h 92 cm

Vakarè, h 42 cm

Austèja, h 48 cm

Milda, h 43 cm

Miglè, h 35 cm

Vienaragis ir mergelė, h 59 cm

Aušrinė ant vienaragio, h 58 cm

Undinė, h 83 cm

Aušrinė ir mėnulis, h 63 cm

Keraminių plokštelių, Rotušės a. 23-čio namo laiptinėje Kaune, fragmentas
Bendraautorius Saulius Indrašius

Keraminio pano Kauno valstybinio muzikinio teatro II-o aukšto foje, fragmentas
Interjero autorius architektas Kęstutis Žalnierius

Žemyna, h 40 cm

Dzūkė, h 53 cm

Žvorūna, h 25 cm

Lauksargis (fragmentas), h 72 cm

Elvyra Teresė Petraitienė

PAŽADINTAS MERKINĖS MOLIS

Parengė Elvyra Teresė Petraitienė, el. paštas elvyra.petraitiene@gmail.com
Viršelio dailininkas Saulius Arlauskas
Maketavo Saulius Arlauskas
Nuotraukų autoriai: Saulius Arlauskas, Džiugas Petraitis

2011-09-00. 10,23 leidyb. apsk. l.
Tiražas 350 egz. Užsakymas 000.
Išleistas/parengtas iš dalies finansuojant Varėnos rajono savivaldybei
Interneto puslapis <http://www.varena.lt>
El. paštas info@varena.lt
Leidėjas UAB „Vitaė Litera“, Kurpių g. 5-3, LT- 44280 Kaunas
Interneto puslapis <http://www.vitaelitera.lt>
Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė“, Vakarinis aplinkkelis 24, LT-48184 Kaunas